

De sleutel tot Aristoteles

*Willem van Moerbeke en de
overlevering van antieke wijsheid*

Pieter Beullens

DAMON

Inhoud

Woord vooraf <i>Piet Gerbrandy</i>	9
Het perkament	13
De schouders	15
1 Het ideaal	19
Schijn en zijn	20
Meester en leerling	21
Observatie en inventarisatie	24
Oorzaak en gevolg	27
De wormstekige bibliotheek	29
De groei van een oeuvre	32
In de hengst	34
2 De voorgangers	37
Griekse crisis	38
Koning tussen twee vuren	39
Curator van cultuur	40
De logica van de consul	41
Een nieuw boekje opendoen	43
De droom van de kalief	45
Aristoteles en de Arabische geest	47
Het multiculturele Toledo	48
De vertaler aan het werk	50
Een gezantschap in Constantinopel	50
Een Venetiaan uit Constantinopel	51
Een rechter uit Pisa	53
De bibliotheek van de vertaler	55
Vraag en aanbod	57

Aristoteles in de 'school' van Salerno	58
Aristoteles over de Alpen	59
Aristoteles en de Mont Saint-Michel	61
Aristoteles over het Kanaal	62
Naar de schoolbanken	64
3 Het project	69
Een titanenwerk	71
Een handleiding voor de vertaler?	72
Volgens het boekje?	75
Het boekje te buiten	77
Dieren en hun voortplanting	79
De hypothese getest	83
Op de juiste lijn	86
Naar een volledige Aristoteles	88
De zoektocht gaat verder	90
4 De orde	95
De natuur geïnventariseerd	96
Een broeder uit Keulen	99
Filosoof boven kritiek?	103
Een heilige in opleiding	105
Thomas en de vertalingen	108
Een bevoorrechte relatie?	112
Op bestelling?	115
Een gelukkig toeval	118
5 Het netwerk	120
Een bijzonder handschrift	122
Over de schouder van de vertaler	123
Een pauselijke pauze	125
Aan het pauselijke hof	127
<i>Penitentiarius</i> van de paus	129
Het tweede concilie van Lyon	131
Weer een interregnum	133
In de bibliotheek van de pausen	137
Een nieuw licht	139

Een nieuwe vriend	140
Op goed geluk?	142
Uit de schaduw?	144
6 De diplomaat	147
Moerbeke, Moerbeke of Morbecque?	148
Tussen Frans-Vlaanderen en Griekenland	150
In dienst van de paus	154
Een herinnering in steen?	157
7 Het succes	160
Een Spaanse kardinaal	161
Aristoteles opnieuw onder vuur	163
In de boekhandel	164
Op weg naar een monopolie?	169
Vorm en inhoud	171
Uit de eerste hand	173
8 Het herfsttij	178
Translater en françois	178
Uit de schaduw	180
Onder vuur	182
Breuk met het verleden	183
De revolutie die nooit plaatsvond	186
Het vonnis	189
Noten	192
Appendix I: Chronologische handreiking	204
Appendix II: Handreiking voor vertalingen door Willem van Moerbeke en andere geciteerde werken	207
Verantwoording en verdere lectuur	215
Verantwoording bij de afbeeldingen	224
Register van namen	226

Woord vooraf

Piet Gerbrandy

In dit tijdsgewricht, waarin het internet onvoorstelbare hoeveelheden informatie herbergt die binnen luttele seconden in iedere werkkamer kunnen worden opgeroepen, en nu het Engels de *lingua franca* van de westerse wereld is geworden, koesteren we graag de illusie dat we in beginsel alles weten, we hoeven het alleen maar even op te zoeken. Maar informatie is iets anders dan kennis, digitale vaardigheden vallen niet samen met geheugen en inzicht, en waar het Engels overheerst worden oorspronkelijk in andere talen uitgedrukte visies óf geheel veronachtzaamd, óf vertaald, en daarmee doorgaans op zo'n manier gladgestreken dat de nuances uit de brontaal verdwijnen. Het tempo van globalisering ligt hoog, maar we vergeten weleens dat serieuze overdracht van gedachten, stilistische finesses en culturele waarden een complex proces is. Het vereist oprechte nieuwsgierigheid voor het andere, maar vooral veel nauwgezetheid, concentratie en doorzettingsvermogen. En je moet bereid zijn grondig talen te leren om aan de hand daarvan in de huid van vreemden te kunnen kruipen. Cultuuroverdracht lijkt zo gemakkelijk, tegenwoordig, maar is verre van vanzelfsprekend.

De Late Middeleeuwen worden vaak aangewezen als periode waarin de moderne wetenschap ontstaat. Zelfstandig denken en zorgvuldig waarnemen komen geleidelijk in de plaats voor het gehoorzamen aan gezaghebbende teksten, vervolgens maakt de uitvinding van de boekdrukkunst verspreiding van kennis gemakkelijker en laten ontdekkingsreizigers zien dat de wereld geografisch en cultureel veelvormiger is dan men tot dan toe had gedacht. De Moderniteit dient zich aan. Maar waar ligt haar oorsprong?

In dit kleine maar uitzonderlijk rijke boek vestigt Pieter Beullens, kenner van de tekstoverlevering van Aristoteles in de Middeleeuwen, de aandacht op een intrigerende figuur die in de dertiende eeuw een spilfunctie vervulde in de uitwisseling van wetenschappelijke kennis. De dominicaan Willem van Moerbeke, afkomstig uit de

oude Nederlanden, reisde als diplomaat heen en weer tussen Italië en de Griekstalige wereld, om in 1278 benoemd te worden tot aartsbisschop van Corinthe. Ondanks zijn ambtelijke en bestuurlijke beslommeringen slaagde hij erin vrijwel het gehele corpus van aan Aristoteles toegeschreven teksten vanuit het Grieks in het Latijn te vertalen, naast werk van verwant geachte auteurs als Archimedes, Galenus, Proclus en Simplicius. Dat is een verbijsterende productie. Beullens beschrijft en evalueert de prestatie van Moerbeke uitvoerig, maar, misschien nog belangrijker, hij plaatst hem in een ruime cultuurhistorische context.

De centrale rol die Aristoteles (384-322 v.C.) in de twaalfde en dertiende eeuw zou spelen wordt in de allereerste plaats verklaard door de kwaliteit van het werk zelf. De filosoof uit Noord-Griekenland, die een tijdlang bij Plato studeerde, geldt terecht als de uitvinder van wat we tegenwoordig wetenschap noemen. Van logica tot retorica, van astronomie tot biologie, van taalkunde tot politicologie, al die vakgebieden danken hun fundamenteën aan Aristoteles. Het is onthutsend om te lezen hoe dat enorme oeuvre aanvankelijk bijna verloren raakte maar in de eerste eeuw v.C. min of meer bij toeval weer opdook, om in de eeuwen daarna uitvoerig te worden bestudeerd en becommentarieerd door briljante geleerden wier namen tegenwoordig vrijwel niemand meer kent.

In de vijfde eeuw van onze jaartelling kwamen het Latijnstalige Westen en de Byzantijnse wereld los van elkaar te staan, met als gevolg dat de Middeleeuwen het in West-Europa, op een enkele uitzondering na, zonder kennis van het Grieks moesten stellen. Er was wel het een en ander van Aristoteles vertaald, door Boëthius (ca. 480-525), maar dat betrof alleen zijn logische werken, en ook van die Latijnse versies raakte een gedeelte tot halverwege de twaalfde eeuw zoek. Intussen werd er wel werk van Aristoteles vertaald in het Syrisch en, toen de Arabieren een deel van het Byzantijnse Rijk veroverden, ook in het Arabisch, hetzij direct vanuit het Grieks, hetzij vanuit het Syrisch. In de elfde en twaalfde eeuw werden Arabische commentaren op die vertalingen weer in het Latijn vertaald, onder andere in Spanje, waar geleerden met diverse achtergronden elkaar ontmoetten. In West-Europa groeide de honger naar kennis, en in

Het perkament

Alle mensen streven van nature naar kennis.
Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει.¹
Aristoteles, *Metaphysica*

Het studeervertrek in mijn huis is een tempel. De eredienst is die van het woord en van de gedachten die erin vastliggen. Als een godslamp flikkert het scherm van de computer, de toegang naar de wereld van het internet. Informatie wordt er geportioneerd in hapklare brokken van maximaal 140 tekens, bezonken beknoptheid van een blog, *permanent URL* een contradictorisch begrip voor een medium in voortdurende verandering.

Aan de overkant van het heiligdom buigen de planken door onder het gewicht van de boeken, als een leger stugge soldaten in slagorde geschikt, met een onwrikbare waarheid in zwarte letters op wit papier, strijders tegen de vraatzucht van de tijd.

Tussen beide in staat, in een schrijn van Uv-bestendig glas, een perkamenten blad. Ooit heeft een koe er haar huid voor gegeven. Wanneer je je vingers over de haarszijde van het folio laat glijden, voel je de stoppels waar de ruwe haren stonden. Een schrammetje van een tak – of was het een horzelbeet? – zorgde voor een klein gaatje in het schrijffoppervlak.

De woorden erop zijn nog ouder dan het materiaal. De antieke letters documenteren observaties over de ontwikkeling van embryo's in eieren bij vogels en reptielen. De wetenschapper en filosoof Aristoteles noteerde ze ruim 2400 jaar geleden.

Toch komt het vel in mijn studeervertrek niet uit de notitieboeken van Aristoteles zelf. Van geen enkele antieke auteur, Grieks of Romeins, bleven de oorspronkelijke aantekeningen bewaard. Het feit dat het internet en mijn boekenkast nog vol staan met hun teksten, is te danken aan een lange ketting van kennis. Ze strekt zich over millennia uit, generatie na generatie heeft de schakels gesmeed als

een mysterie van liefde voor woord en wetenschap. Het was een tijd waarin een snelle muisklik niet volstond voor het verzamelen en bewaren van informatie. Toevallige factoren en bewuste beslissingen, veranderende interesses en verschuivende smaken bepaalden het ritme van de precaire onderneming. Het levenswerk van colonnes intellectuelen en amateurs besliste over verlies en behoud, en verder ook het lot. Het schrijfmateriaal evolueerde van papyrus over perkament tot papier, maar bleef organisch materiaal, vatbaar voor verlies door vuur, vocht en ongedierte.

De rimpelige ruwheid van het perkament in zijn glazen raam brengt die geschiedenis tastbaar dichtbij. Gedurende tweeduizend jaar werd het woord slechts in handgeschreven vorm doorgegeven. Een kopiïst had vroeg in de 14de eeuw het folio met wel tweehonderd gelijkaardige vellen gekalligrafeerd om Aristoteles' zoölogische traktaten volledig over te schrijven. Daarvoor was een inspanning van maanden en een stapel perkament afkomstig van een hele runderkudde nodig geweest. Ondanks de investering van tijd en kostbaar materiaal raakte het blad enkele eeuwen later gescheiden van de andere, vermoedelijk ten tijde van de beginnende drukpers. Alleen de stof behield nog een waarde. Ironisch genoeg werd het folio waarschijnlijk hergebruikt om de band rond een drukwerk te verstevigen. Het kon geen betere bergplaats vinden. Honderden jaren nadien kwam het er weer uit tevoorschijn, gerecycled afval werd een gekoesterde getuige van een ver verleden.

Dit boek vertelt over de periode tussen oudheid en moderne tijd, een verhaal van opgang en verval, verlies en herontdekking. Het is opgedragen aan Jozef Brams en Fernand Bossier. Ze deelden jarenlang met gulheid en gedrevenheid hun liefde voor het woord met mij. Net zoals Aristoteles aan de kalief, verschijnen ze weleens aan mij in mijn dromen. We praten dan wat bij over oude boeken en de geschiedenis die ze bewaren.

Een dankbare vermelding verdienen de proeflezers van eerdere ontwerpen en hoofdstukken voor hun verbeteringen en suggesties, in het bijzonder Piet Gerbrandy en Courtney Van de Mosselaer, die zich als een φιλοπονώτατος και φιλομαθέστατος ἀναγνώστης op haar uitdaging gestort heeft.

De schouders

‘Want als ik het over de boeken van Aristoteles voor het zeggen had, liet ik ze allemaal verbranden. Het is namelijk niets dan tijdverlies erin te studeren, en een aanleiding tot verwarring en het verspreiden van onwetendheid die niet te verantwoorden valt. En aangezien de inspanningen van Aristoteles de pijlers van alle kennis vormen, kan niemand inschatten hoeveel verlies het voor het Latijnse Westen is dat de filosofen slechte vertalingen hebben gekregen. (...) De ergste is die Vlaming Willem die nu aanzien heeft. Toch is bekend bij alle geleerden in Parijs dat hij niet de kennis van de Griekse taal heeft waarop hij zich laat voorstaan.’¹

Roger Bacon

De Engelse geleerde Roger Bacon, docent aan de universiteit van Parijs, schrijft deze regels in een werk uit 1271 waarin hij zijn studenten aanspoort om Grieks en Hebreeuws te leren. Hoe komt de professor ertoe om de teksten van de antieke wijsgeer Aristoteles ‘de pijlers van alle kennis’ te noemen? Was die wetenschap na anderhalf millennium niet verouderd?

Bacons beweringen kwamen bij zijn publiek niet vreemd over omdat de middeleeuwse benadering van kennis radicaal anders lag dan onze opvatting over wetenschappelijke vooruitgang. In een beroemde beeldspraak stelt Bernard van Chartres († 1124) zijn tijd voor als een periode van dwergen die over de wereld uitkijken vanop de schouders van reuzen.² Het is een krachtige metafoor voor het middeleeuwse respect voor autoriteit, waarbij het gezag van vroegere generaties hoger wordt ingeschat dan de eigen tijd. Impliciet verraadt het ook een diep geloof in de mogelijkheid van vooruitgang. Zelfs al is de persoonlijke bijdrage minimaal in vergelijking met de reuzen van de oudheid, samengevoegd reikt het resultaat hoger dan voordien.

In een aangepaste versie bleef de oudheid dus actueel aanwezig. De kennis werd nooit zuiver antiquarisch benaderd, al bestond er wel een spanning tussen het gezag van de oude meesters en de eisen van het nieuwe tijdsgewricht.

‘Geloof komt uit de boodschap’, had de apostel Paulus (*Rom.* 10.17) geschreven. De boodschap kreeg in de eerste eeuwen van het christendom een gezagsvolle interpretatie van geïnspireerde auteurs, de kerkvaders. Aan hun autoriteit inzake geloof en wereldbeschouwing viel niet te ontkomen. Hun inzichten konden worden herschikt, verrijkt, in een bredere context opgenomen, maar niet weerlegd.

De introductie van Aristoteles en andere antieke heidense auteurs als nieuwe autoriteiten was dus geen evidente evolutie. Er moest meer gebeuren dan de woorden overleveren. Bij elke kopie, elk commentaar, elke vertaling werden antieke werken opgenomen tegen de culturele achtergrond van de gewijzigde maatschappij en geassimileerd met nieuwe verwachtingen en denkbeelden. Transmissie gebeurde door toe-eigening, vroegere autoriteiten bleven actuele discussiepartners.

Moderne wetenschappers schudden daarover gegarandeerd meewarig het hoofd. Sinds de 19de eeuw verabsoluteerde het positivisme de empirie en observatie. Experiment werd het unieke ijkpunt. Het adagium ‘meten is weten’ laat geen ruimte voor het onmeetbare. Alleen gekwantificeerde en herhaalbare waarneming, vastgelegd volgens strikte regels, kan leiden naar acceptabele betrouwbaarheid. Dat vormt de basis voor het wetenschappelijke wereldbeeld van de positivisten. Ze typeren de eerdere tijdsperiodes in de geschiedenis van de mensheid als mythologisch en religieus. Op die manier zagen ze de boom van de moderne wetenschap resoluut los van zijn historische wortels. Tegelijk betekent het dat elke belangstelling voor oudere teksten in hun ogen uitsluitend oudheidkundige relevantie overhoudt.

De manier waarop Aristoteles’ werk de eeuwen overleefde, is geen uniek verhaal, eerder exemplarisch voor de omgang met antieke Griekse wetenschappers en filosofen. Op zich stond hun autoriteit boven twijfel verheven, maar de overlevering verliep selectief. Veranderende referentiekaders wijzigden de kleur en de focus waarmee men naar vroegere geschriften keek en hoe ze in het eigen denken ingepast raakten. Tot in de 18de eeuw vulden de lezers de marges

1 Het ideaal

‘All the lost plays of the Athenians! Two hundred at least
by Aeschylus, Sophocles, Euripides – thousands of poems –
Aristotle’s own library (...)! How can we sleep for grief?’¹
Tom Stoppard, *Arcadia: A Play*

Plataeae, Centraal-Griekenland, 479 v.C. De Grieken brengen het Perzische leger de beslissende nederlaag in een jarenlange oorlog toe.

Toen het wrakhout van de zeeslagen was geborgen, de laatste gesneuvelde hopliet een plechtige uitvaart had gekregen en de vijand de aftocht over de Hellespont had aangevat, stond Griekenland op de drempel van een grote bloeiperiode. Het afslaan van de invasie uit Perzië was dan wel een gemeenschappelijke onderneming van de verzamelde Griekse stadstaten geweest, maar vooral Athene profiteerde van de vernieuwing die erop volgde. Het had het voortouw genomen bij de oprichting van een militair bondgenootschap tegen de vijand uit het oosten. Die NAVO avant la lettre staat bekend onder de naam van Delisch-Attische Zeebond. De leden verplichtten zich ertoe de verdediging van Griekenland ter zee verder uit te bouwen, een strategie die extreem succesvol was gebleken in de strijd tegen de Perzen. Stadstaten die niet beschikten over oorlogsschepen en bemanningen, konden hun engagement met een financiële bijdrage afkopen. Athene versterkte dan plaatsvervangend de eigen marine.

Die toevloed van geld zorgde voor een enorme economische en culturele bloei, die ook wel de Gouden Eeuw van Athene wordt genoemd. Want de bijdragen van de bondgenoten gingen niet uitsluitend op aan boten en matrozen. Gigantische bouwprojecten op de citadel in het hart van de stad, de Acropolis, werden ermee gefinancierd om de oorlogsschade te herstellen. Millennia later bepalen ze nog steeds de skyline. Literaire genres als tragedie en retoriek kenden hun hoogtepunt. Dat is ook de reden waarom de Atheense

variant van het Grieks, het Attisch, geleidelijk de vele andere dialecten overvleugelde en de grondslag voor de eenheidstaal werd.

De economische welvaart en een doelgerichte cultuurpolitiek van Athenes sterke man, Pericles, lokten een stroom van intelligentsia naar de stad. Maar het was een geboren Athener, Socrates, die de manier van denken in het Westen radicaal veranderde. Zijn invloed was zo doorslaggevend, dat men het label ‘presocratisch’ gebruikt voor de filosofen die aan hem voorafgingen. Sterker nog, vóór hem bestond het begrip filosofie niet eens of kreeg de term een variabele invulling. Isocrates, een tijdgenoot van Socrates en Plato, gebruikte hem bijvoorbeeld voor het basispakket aan denk- en spreekvaardigheden voor een Griekse aristocraat om zijn rol in het bestuur van zijn gemeenschap op een passende wijze te vervullen.

Overigens was ook voor Socrates opleiding een centrale doelstelling. Hij geloofde er sterk in om met mensen in gesprek te gaan, zo hun verkeerde overtuigingen te weerleggen en hen tot correcte denkbeelden te brengen. Dat was vooral van belang op het gebied van de ethiek, want Socrates was ervan overtuigd dat juist inzicht vanzelfsprekend tot goed handelen leidt. En dus kunnen juiste inzichten en ethisch handelen niet berusten op contingente afspraken in een bepaalde samenleving, maar moeten ze wel op objectieve waarheden berusten. Het komt er op aan om ze met een adequate opleiding kenbaar te maken.

Schijn en zijn

In deze relatief vredige Gouden Eeuw was er toch een hardnekkige strijd aan de gang, maar dan in de geesten. De inzet was het statuut dat aan objectieve kennis moest toekomen. Volgens Socrates kon je aan het bestaan ervan niet twijfelen. Hoe lag die verhouding tussen rede en waarneming dan precies? Kon je altijd vertrouwen op wat je hoorde of zag?

Oudere denkers hadden de problematiek proberen te vatten in treffende beelden uit de dagelijkse realiteit. Heraclitus uit Efeze in Klein-Azië toonde aan het begin van de 5de eeuw v.C. dat wat je denkt te zien niet altijd gelijk loopt met de conclusies van een rationele benadering. Op het eerste gezicht lijkt het oppervlak van een rivier rustig en vlak, maar in feite komt er steeds weer ander

water voorbij. Wie een tweede bad wil nemen in dezelfde rivier, concludeerde hij, zwemt in ander water.

Parmenides uit Elea in het Griekse zuiden van Italië, een tijdgenoot van Heraclitus, beschouwde verandering, verplaatsing en ontstaan als logisch onhoudbare concepten. Wanneer je zegt dat iets “hier” is, is het “niet daar” en beweren dat iemand “jong” is, maakt hem “niet oud”. Eigenlijk zeg je dus, concludeerde Parmenides een beetje kort door de bocht, dat iets tegelijk is en niet is – een paradoxale situatie.

Zijn leerling Zeno verzong er enkele beeldende paradoxen bij om aan te tonen dat je onmogelijk consequent over verplaatsing kan denken. Een pijl op weg naar zijn doel, zo stelde Zeno vast, zal eerst de helft van de afstand afleggen, daarna de helft van de resterende weg doorkruisen en vervolgens weer de helft. De pijl komt dus steeds dichterbij het doel, maar bereikt het nooit. Een denkbeeldige loopwedstrijd was al even paradoxaal. Zeno organiseerde ze tussen een schildpad en Achilles, de held die van Homerus de bijnaam ‘snelvoetige’ had gekregen. Als het trage reptiel eerder vertrekt en een voorsprong kan uitbouwen, zal Achilles eerst zijn achterstand moeten goedmaken, zo loopt de redenering. Ondertussen is de schildpad weer een eindje verder gekropen. Onder die voorwaarden haalt Achilles de schildpad nooit helemaal in.

Je voelt dat de redeneringen niet helemaal deugen: uit ervaring weet elke boogschutter of sportliefhebber dat. Zeno’s gedachte-experimenten bezitten enerzijds een mate van vertederende eenvoud. Anderzijds was hun effect verwoestend voor latere generaties denkers. Voortaan volstond het niet om je beweringen te baseren op de evidentie van de waarneming. De filosoof Plato bedacht een radicale en invloedrijke oplossing voor dat probleem.

Meester en leerling

Toen Plato zich na de dood van Socrates in 399 v.C. op zijn schrijverscarrière stortte, wilde hij in de eerste plaats het blazen van zijn leermeester oppoetsen. Socrates was door een volksrechtbank veroordeeld en nadien geëxecuteerd, al waren de aanklachten nogal wankel. Mogelijk hield zijn proces eerder verband met de pijnlijke nederlaag van Athene tegen Sparta in de Peloponnesische oorlog.

Tegelijk moest Plato echter een uitweg vinden voor de patstelling tussen de absolute veranderlijkheid of de onwijzigbare starheid waar zijn voorgangers waren vastgelopen.

Plato koos ervoor om het probleem in twee op te delen. Wat het zintuiglijke betreft, schaarde hij zich aan de kant van Parmenides: uit de waarneming komt slechts schijn voort. Echte kennis valt pas te bereiken met de kracht van de rede. Daarmee kan je opklimmen tot het niveau van het ‘onveranderlijke Zijn’, dat hij situeerde in de wereld van de Ideeën. Dat zijn entiteiten die van elk concept of begrip de algemene en karakteristieke eigenschappen in zich verenigen. De enige wetenschap die bijgevolg betrouwbare informatie kan opleveren, concludeerde hij, is de studie van de Ideeënwereld, want zij gaat over onveranderlijke en onvergankelijke objecten.

Wiskunde, en in het bijzonder meetkunde, is de discipline die door de algemeenheid van haar onderwerpen het dichtst daarbij in de buurt komt. Iedereen kan zich wel een voorstelling van het begrip ‘driehoek’ vormen. Niemand raakt daarbij in verwarring over de vraag of die driehoek gelijkbenig, gelijkzijdig of rechthoekig is, en met welk materiaal hij is uitgevoerd of in welke kleur hij werd getekend. De essentiële kenmerken van het meetkundige vlak zijn voor iedereen evident, de details doen er niet toe. Wiskunde is het ideale opstapje naar de studie van de Ideeën. Men vertelt dat boven de ingang van Plato’s school, de Academie, geschreven stond dat niemand er zonder scholing in de meetkunde mocht binnengaan.

Ruzies en conflicten bieden een goudmijn voor auteurs. Sensatieschrijvers watertanden bij geruchten over briljante leerlingen die hun gereputeerde meesters de loef afsteken. Verscheidene bronnen smeren dan ook graag het smeuiġe verhaal over de onenigheid tussen Plato en zijn meest getalenteerde student Aristoteles uit. Een aardige versie ervan staat te lezen bij Aelianus, een verzamelaar van anekdotes uit het begin van de 3de eeuw n.C. Plato ergerde zich mateloos aan de luxueuze kleding van zijn leerling, de ringen aan zijn vingers en zijn arrogante houding. Hij zag zelfs af van de gebruikelijke wandeling tijdens zijn lessen om zo Aristoteles te ontlopen, beweerde Aelianus. Uiteindelijk kwamen de andere leerlingen in het verzet en verjaagden Aristoteles uit de Academie, zodat Plato zijn oude gewoonte kon hernemen.²